

ההערות באדום: משלמה שיינמן. השאר דברי הרב אלבה שליט"א

בס"ד ר"ח א' טבת תשפב

לכבוד הרב שיינמן

שלום רב

יישר כח. רצו"ב הערות למאמרך.

עמ' 13 (עמ' 11 בלי תוכן העניינים). הכו"פ מתייחס לכלל החומות שאנו רואים כתחום החמש מאות על חמש מאות וברור שאינו מדבר על תחום אחר של חמש מאות אמה בתוך מתחם הר הבית הידוע. כל המקומות שכתוב בהם חמש מאות אמה על חמש מאות אמה בענין בית המקדש והר הבית (איני מיוחס על מה שיהי לעתיד שאיננו יודעים באיזה מציאות טופוגרפית מדובר) מתבססים על דברי המשנה שהר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה. במאמר במעלין בקדש לט עמ' 37 הוכחתי את שיטתי בענין זה מתוך הלשון של המשנה עצמה שאינו מובן מה פירוש "רובו בדרום", כשפשטות הדברים מוסבים על "הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה", ומה שייך לומר שרוב החמש מאות האלו בדרום? וגם לא מובן מה השמיענו בענין "רוב תשמישו", מה הקשר בין זה למסכת מדות?

לכן הסקתי שהכונה היא שהתחום המקודש של ההר שבו הבית צריך להיות חמש מאות אמה על חמש מאות אמה. תחום מקודש זה צריך להיות של ההר שמבנהו ביחס לפיסגה שבה נמצא ההיכל הוא רובו בדרום וכו'. כל מה שבונים סביב כדי שייחשב מחנה לויה מקודש בתנאי שהוא על ההר, רק שצריך לראות שיהיה ניכר מה שאנו רואים כיום שרובו של ההר יחסית לפסגתו הוא מן הדרום וכו' על ידי זה שעושים את רובו הפנוי בדרום, וז"ש שם הוא רוב תשמישו. לדעתי הרחבת החומות מעבר ל500 היא מימי דוד ושלמה שהם בנו את יסודות הכותל המערבי והמזרחי, ועל זה היתה השבועה לדוד המלך "שבועה ה'... פה אשב כי אויתה", ויש רגלים לזה בממצאים הידועים לנו כדלקמן.

הבהרה משלמה שיינמן: השתמשתי במאמר "הז"ל הר הבית רובו מן הדרום וכו' במאמרי בתגובה לרב אלקנה ליאור להראות באמה שוחקת של הרב חיים בניש ובשיעור אמה של רב חיים נאה, יתכן שאפשר פחות או יותר לסמן איפה היה הגבולות של הת"ק אמה על הת"ק אמה. או לחילופין, יש כאן הדרכה של הז"ל איפה להעמיד את הלשכות שעליהם נכתבו בספר נחמיה פרק י פסוק לח – מ

ועיין רמב"ן דברים פרשת ראה פרק יב פסוק ו ומלבים דברים פרק כו, פסוק יד להסבר על הלשכות.

בקשר לכפתור ופרח, בגלל שכבוד הרב אלבה, סובר שהר הבית לאו דווקא 500 אמה על 500 אמה לכן הרב מפרש את הכפתור ופרח לאור הנחה זו. אבל אני סובר הר הבית 500 אמה על 500 אמה דווקא. וכך אני מפרש הכפתור ופרח.

נראה לי שלא הובנתי:

1. אני מסכים שהכו"פ לא הבין כדברי, ולא פירשתי את הכו"פ לאור הפירוש לי למשנה. אני כותב הסבר מחודש למשנה, לדעתי הפירוש הזה מוכרח הן מלשון המשנה והן מהמציאות שאנו רואים. הפירוש מבוסס על הידע הטופוגרפי של היום, לענ"ד רק מי שידע את הטופוגרפיה של ההר, יכול להעלות על דעתו שכך הפירוש של המשנה. ומכל מקום למעשה לשון הרמב"ם בהלכה תואמת לחלוטין לפירוש שלי, שג מדבריו משמע שהעיקר הוא שיהיה בתוך המתחם חמש מאות על חמש מאות של הר. אין סברה כלל שההר הבטעי הוא בדיוק חמש מאות על חמש מאות.
2. מה שהשגתי על דבריך בענין הכו"פ הוא שאתה מפרש שלשיטתו יש חמש מאות על חמש מאות אחרים בתוך המתחם וזה לא מה שהוא אומר. הוא סבור שהחמש מאות על חמש מאות מסומנים במדויק על ידי חומות המתחם בדרום במזרח ובמערב. רק בצפון לא ברור לו היכן היה התחום.

3. לגוף הפירוש לי למשנה הר הבית רובו מן הדרום לא השבת דבר. השאלה שלי היתה איך אפשר להגיד רוב מהדרום על תחום של חמש מאות אמה. זה לא נכון במציאות. תמיד מן הדרום ימצא חציו של החמש מאות ולא רובו של החמש מאות, וכן במזרח ימצא חציו של החמש מאות ולא שייך לומר שני לו, וכו'. זה הקושי שהביא את רבינו שמעיה והרא"ש לפירוש אחר שגם הוא לא כ"כ מתאים ללשון המשנה כפי שמציין רבינו שמעיה, ואם מפרשים כהבנת המפרשים על יסוד פירוש הרמב"ם שהכוונה 'רובו הפנוי של השטח הלא מקודש' לכאורה אין לזה כל יסוד בלשון המשנה שהרי היא אומרת 'רובו של השטח שאמור לעיל', כלומר השטח של החמש מאות על חמש מאות.

4. לכן פירשתי שהכוונה רוב של הר הבית הטבעי מן הדרום, וזוהי בעצם הודעה מבעלי המשנה מהי הטופוגרפיה של ההר שגורמת את דין הרווחים שכולם התחבטו מהיכן הוא צץ. כלומר למה יש הוראה משונה כזו שיהיה רובו מן הדרום שוני לו מהמזרח. לפי הביאור שלי כל הענין שרוב השטח הפנוי הלא מקודש הוא בדרום והשני לו במזרח, זה פועל יוצא מהטופוגרפיה של ההר, ונועד להדגיש שכאן הוא מקום שהוא הר, ולזה מתכוונת המשנה באומרה שם היה רוב תשמישו. סיעו לסברתי שאין להר הבית תחום הכרחי מדויק הוא שבמשכן ובבית ראשון לא מוזכר כלל מידות הר הבית, כלומר מחנה לזיה.

עמ' 21. (עמ' 19 בלי תוכן העניינים) הטענה שסגנון הבניה זהה בכל החלק המערבי והדרומי היתה ידועה בימי הרב שפירא. כ"כ ר' אשר גרוסברג בתחומין טז, והרב שפירא מסתמא ראה את הדברים.

אך במציאות נראה שזה אינו נכון. לדעת כבודו היום יותר שהכותל המערבי אינו כותל מערבי של הר הבית, ומכאן בנית בסיס לטענתך שהשתנו דברים מימי הרב שפירא.

אך לענ"ד בזה מי שיטען כנגדך שלא השתנה דבר הוא הצודק. אדרבה לענ"ד היום ברור יותר שכותל הדמעות הוא כן כותל הר הבית. מה שנכון הוא שיתכן שהרב שפירא חשש שהכותל המערבי הוא גם בפנינה הדרום מערבית של המתחם כי שם מקום ההיכל ועל זה נוכל לומר שהיום יותר התברר שהדבר הזה בלתי אפשרי.

לענ"ד החשש העיקרי של הרב שפירא הוא שכדי לשנות ממה שהיה מקובל בדור שלפניו צריך הוכחות חזקות, ולדעתו בדור שלפניו היה ספק לגבי קבלת מסורת הרדב"ז ולא התברר לו שההוכחות להצדקת המסורת מספיק חזקות, על כן תוכל לומר שכיון שהתבררו הדברים בענין זה, אוכל לתלות שהרב שפירא חשש בגלל הספק שאולי מקום המקדש היה בדרום ההר, ועל זה יש היום מספיק ראיות לא לחוש לזה. בענין החיל לענ"ד גם הוא כתב זאת רק כענין שיש לדון בו, ולמעשה גם נוכל לומר לאור הדברים שאכתוב לקמן שלפי הביאורים האלו בדעת הרמב"ם לא נראה שהרב שפירא היה חושש לענין זה. השאלה היא האם הרב שפירא סבר גם שצריך לחוש לסברת הרב גורן שהמזבח הוא מקום אבן השתיה. על זה תשובתך שיש הוכחות שכותל הדמעות אינו הר הבית אינה מספקת. אמנם הטופוגרפיה מחזקת את הטענה נגד הרב גורן, אבל זו אינה טענה ניצחת בגלל שבכל זאת אפשר לחשוש שהגויים חצבו משם חלק גדול מההר אך עכ"פ קשה להניח שאת זה הרב שפירא לא ידע. אלא שמציאת אדמה טרה רוסה ליד הכיפה במקום שלפי הרב גורן היה סלע ולכן היום צריך להיות רק או סלע או מילוי על סלע שנחצב היא שמוכיחה נגד הרב גורן. דחיה לזה נוכל לומר רק אם נניח שאבן השתיה שבלטה בקדש הקדשים אינה סלע וזה לא שמענו שהרב שפירא חשש לו נגד מה שמקובל (רק הרב סלביצקי חושש לזה).

לגופו של ענין בענין זיהוי הכותל המערבי שלנו ככותל הר הבית במעלין בקדש לח עמ' 52 הבאתי את דברי וורן שקובע שיש הבדל ניכר בין האבנים שתחת הרחוב ההרודיאני מדרום לשער ברקלי לאבנים שמצפון השער, וניכר שצפון השער קדום יותר. ונראה לי עתה שזה מוכיח לא רק על היסוד שמתחת לרחוב הרודיאני אלא כפי שכתב לי ר' צבי גלאנט שכבר בהסתכלות פשוטה על הכותל המערבי (משער המוגרבים וצפונה) רואים בעליל שבשורה התחתונה שלו האבנים יותר גדולות, ההתאמה ביניהן יותר טובה, השוליים שלהם יותר רחבים והצבע שלהם יותר חום. לכן נראה שגם בכותל המערבי עצמו (כותל

הדמעות) רואים הבדלים ונראה שיסודות הכותל התחתונים (ויש שם עוד הרבה נדבכים לעומק) קדומים להורדוס והם מימי בית ראשון.

במאמרי במעלין בקדש לח עמ' 50 הבאתי את דברי הרומאי ויטרביוס שלרומאים לא היתה כלל יכולת להזיז אבנים גדולות כמו אלו שנמצאים במנהרות הכותל. המקסימום שהצליחו להזיז היה 50 טון. מסתבר שגם להורדוס לא יהיו יכולות גדולות משל הרומאים. מה שאין כן אנשי צור מימיו של שלמה המלך שרואים בלבנון בבעל בק שהיתה להם יכולת להזיז אבני ענק.

במדרש בשמות רבה ובשיר השירים שבו אומר רבי אלעזר לא זזה שכינה מההיכל הוא מביא ראיה מהפסוק שגם בעת צרה נקרא "הר קדשו", ואח"כ אמר רב אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי. ביארתי במאמר הנ"ל שממה שהוא מביא ראיה מהפסוק על ההר כולו עולה שהביטוי הממשי לכך שלא זזה שכינה מההיכל הוא בכך שהכותל המערבי של הר הבית נשאר כותל עם אבני ענק פלאיים גלוי לעיני כל ובכך ניכר שהשכינה שורה בו, וכך נראה מהזהר שאומר "לא זזה שכינה מכותלי דמערבא.. והוא ראש אמנה לכל עלמא". פתח בלשון רבים "כותלי", כיון שמציאות הכותל המערבי מורה על השראת השכינה בכל כותלי דמערבא, והביטוי המעשי לזה הוא השארות הכותל המערבי של הר הבית. והוא סטירת לחי לנוצרים ש"נביאם", התנבא שלא ישאר אבן על אבן מהמקדש. כותל טמון אינו עדות ואינו סתירת לחי. גם הראיתי שהרדב"ז מסביר שכותל הר הבית הוא הכותל השביעי בדרגות הקדושה שמקביל לספירה השביעית – המלכות, ולכן מובן שדוקא בו ניכרת השראת השכינה. "הר הבית כולל כל הקדושות, כנגד הכלה הכלולה שהיא כוללת כל מה שלמעלה ממנה" (ראה מעלין בקדש לח עמ' 25. לט עמ' 63) כן הבאתי את דברי המדרש "וגזרו מן שמיא שלא יחרב" ודברי ר"א הקליר (וידועים דברי המרח"ו בשם האר"י שהוא כתנא) "על פתח הר הבית החל לבא. בידי ארבעה ראשי טפסריו להחריבו, על צד מערבי לזכר השריד בו, וצד אחר כתלנו ולא רב ריבו". נראה שבמילה כותלנו כוונתו לפסוק שבו נאמר "הנה זה עומד אחר כתלנו", וממנו דרשו על השכינה שלא זזה מכותל המערבי, ולכן לא החריבוהו, והוא נוקט שזהו כותל הר הבית.

ר' נתן ולהבדיל אלישע בן אבויה מדברים על כותל מערבי בגלל שבו שורה השכינה והוא לא חרב, אין כל סיבה שלא נפרש דבריהם על הכותל המערבי של המתחם שחלקו הגדול שרד את החורבן, ומי שעובר לידו ישמע בת קול היוצאת מקדש הקדשים.

עמ' 24 (עמ' 22 בלי תוכן העניינים)

הנחת היסוד של כבודו שלא יתכן אבן חול ליד אבן קודש כי אבן חול אסור שתשען על אבני קודש, לענ"ד אינה נכונה. המקורות שהבאת לא עוסקים באיסור לבנות כותל חול צמוד לכותל הר הבית. כותל חול יכול לעמוד בפני עצמו ואינו דומה להשענות אדם. יתכן גם אבן שחציה חול וחציה קודש. וניכר בה עד היכן היא מקודשת לפי שהיא אבן פינה.

הרב שפירא אולי הכיר את שיטת אשר גרוסברג שציין את חלק (או כל) הכותל המזרחי – ככותל העתיק ביותר של הר הבית, אבל הוא בודאי לא ראה את כל הדיון שהיה לי על שיטת הרב אלקנה ליאור, שבעצם מראה שכל הכתלים של מתחם הר הבית היום הם חיצוני לחומת הר הבית ת"ק אמה על ת"ק אמה המקורי. הבאתי את דברי אשר גרוסברג ל2 מטרות. 1) לערער על המחשבה שיש משהו מיוחד בכותל הדמעות יותר מכותל הדרומי והכותל המזרחי 2) גם אם יש אפשרות שאשר גרוסברג צודק ובאמת חומת הר הבית המקודש במזרח הגיע עד לשטח של כותל המזרחי של זה"ז, אולי הראיות של אשר גרוסברג לבד לא היו מספיק בחייו של הרב שפירא לבטל (בלי ראיות נוספות) את הספק. אבל הגילויים של רוני רייך על מקוה מתחת לכותל הדמעות עם חפצים מתקופת הרודוס שלא התפרסם בחייו של הרב שפירא, אולי היו מספיקים לבטל את הספק בקשר לכותל הדמעות.

נראה לי להוסיף עוד דבר. שכלפי הרב שפירא הדבר העיקרי שיכל להיות שהיה משנה את דעתו הוא מאמרו היפה של הרב עזריה אריאל במעלין בקדש לח שבו הוא מוכיח שגדולי ירושלים לא חששו כלל שמקום המקדש נעלם מאיתנו אלא חששו לדברים שהיום אין כל כך לחוש להם.

הסיבות העקרויות של הראשונים שנמנעו מלעולות היה חוסר יכלת ורצון להחליט איך מודדים מהכיפה את המרחקים הדרושים. לכן כפה"ח למשל מקבל את מסורת הרדב"ז ללא עוררין ומצד שני אומר שאנחנו לא יודעים. גם הראיות שהרב קוק חשב בפועל להקריב קרבנות משמעותיות מאוד כלפי הרב שפירא.

הסברתי לעיל שהממצאים החדשים לא מבטלים את המושג שאתה קורא לו כותל הדמעות המקודש. הם רק מוכיחים שהכותל הדרומי והפינה הדרום מערבית אינו מהר הבית. אני מסכים שזה נכון אם כי יש לציין שהראיות שהם מציגים לכשעצמן לא מספיקות. כתב לי הארכיאולוג אבי סולומון שלדעתו בהחלט יתכן שהמילוי של המקוה בעפר נעשה בזמן סלילת הרחוב המקביל לכותל הדרומי ולכן נמצאות שם מטבעות מזמן זה, וזה לא מוכיח דבר על האיחור של זמן בניית הפינה. הראיה העיקרית לדעתי לכך שהחלק הדרומי הוא תוספת מאוחרת היא בגלל היותו חורג מהר המוריה הטופוגרפי.

בקשר ליכולת של בוני הורדוס להזיז האבנים הכבדות של הכותל רוב רובם של הארכיאולוגים טוענים שהיה לו את היכולת.

מי הם 'רוב רובם'? ראית מישהו שמתיחס לשאלה זו? מי שלא מתיחס פשוט לא עסק בזה.

בקשר להבדלים קטנים שכבוד הרב אלבה ציין בתוך אבני הכותל הדמעות, אפשר להסביר על סמך הידיעה שלנו כעת שהורדוס התחיל את הבנייה הגדולה בכותל הדמעות אבל ההשלמה של הבנייה היה בזמן צאצאיו ועל זה אפשר לתלות את ההבדלים באיכות הבנייה, הוי אומר, אולי לצאצאי הורדוס היה להם פחות דחף לבנות את הכותל הדמעות יפה יפה.

כיון שאין זה אותם בונים גם אין הכרח שהם מאותה תקופה. גם החשמונאים בנו בסגנון של אבנים מסותתות. מובן שמי שמחבר כותל לכותל מעדיף לבנותו בסגנון שומה כשהוא כיל לעשות זאץ גם אם הכותל כקדם לבניה שלו באלף שנה.

מה שהעיר הרב אלבה שליט"א על "מציאת אדמה טרה רוסה" ליד הכיפה במקום שלפי הרב גורן היה סלע ולכן היום צריך להיות רק או סלע או מילוי על סלע שנחצב היא שמוכיחה נגד הרב גורן, זה חידוש. ולא חקרתי את הנושא הנ"ל לעומק.

בקשר להערת הרב אלבה "המקורות שהבאת לא עוסקים באיסור לבנות כותל חול צמוד לכותל הר הבית. כותל חול יכול לעמוד בפני עצמו ואינו דומה להשענות אדם".

לפי ענ"ד הרמב"ם אינו תומך בשיטת כבוד הרב אלבה שהרי כתוב בהלכות מעילה פרק ו הלכה ח

נטל אבן או קורה של הקדש לא מעל שהרי לא נהנה עדיין, **בנה אותה בתוך ביתו מעל**, נתנה על גבי חלון שבתקרה ולא חיברה לא מעל עד שידור תחתיה בשוה פרוטה שאין זו הנייה הניכרת.

הרמב"ם אומר שאסור להשתמש באבן קודש לבנין ביתו. אך לדעתך יש איסור לבנות כותל של חול ליד מקום בנוי ומקודש. איפה נרמז איסור כזה ברמב"ם?

וקצת סיוע לדברי גם מדברי הרמב"ם בהלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק י הלכה ה שנפסק להלכה גם בשולחן ערוך יורה דעה הלכות ספר תורה סימן רפב סעיף יט, עיין שם.

אותו דבר.

עמ' 27 (עמ' 25 בלי תוכן העניינים)

רבי בנימין מטודלה אינו אחד מרבתינו הראשונים שצריך כולי האי לדקדק בדבריו. הוא מתאר מה שמקובל בלשון העם וקורא קדש קדשים למבנה הקדום שחלק ידוע ממנו הוא שער הרחמים שנקרא גם שער יהושפט ובא בלשון קדש הקדשים לאפוקי מבנה המסגד שאינו מזמן המקדש. לענ"ד הוא לא התכוון כלל שהיהודים מתפללים ליד קדש הקדשים, אלא למנהג הידוע בימי הגאונים ומתואר גם אחריו בליקוטים שהביא הב"ח שמתפללים מסביב לשערי הר הבית ובמיוחד ליד שער הרחמים שבו יש שרידים מימי בית ראשון. לפינה הדרום מזרחית הוא אינו מתייחס כחלק מהר הבית כיון שהוא מרחק גדול יותר מ-500 אמה משער יהושפט ושער הרחמים, ולכן כתב השערה ששם אורוות שלמה. יש להוכיח מדבריו רק שכבר בזמנו היה ידוע שלא כל מתחם הר הבית שאנו רואים מקודש.

עמ' 29 (עמ' 27 בלי תוכן העניינים)

אין כל ראייה ממצאת ביצה אחת של 61 ס"מ"ק שזו ביצה ממוצעת. יהודה פליקס כתב שבפומפי מצאו ביצים של 41 ס"מ"ק. גם מהכוכין אין כל ראייה שכלל לא מצאו מערות קבורה התואמות לחלוטין למידות הכתובות בבבא בתרא. וזכורני שראיתי שמביאים שמצאו גם כוכים שהיו יותר מ-2 מטר, וגם כוכין קטנים של 1.60 ובגובה ודאי מצאו כוכין שגובהן יותר מ-52 ס"מ.

לעצם הענין במעלין בקדש גליון לט הבאתי בקצרה כמה ראיות חזקות שהאמה היא 51.7 יחד עם זה שהביצה היא 48 ס"מ"ק. ולכל זה אינך מתייחס כלל, ובעזרת ה' עוד חזון למועד שאני מתפלל שאצליח להוציא ספר שלם שיעסוק בענין זה.

עמ' 32 (עמ' 30 בלי תוכן העניינים)

אין כל ראייה מאמה ואצבע וטפח של המצרים על מידת האדם הממוצע באותו דור. אלו מוסכמות שנקבעו אצלם ולא מתוך חישוב של ממוצע שהרי גם אצלם יש אמה גדולה ואמה קטנה. מנין לנו לקבוע שהאמה הקטנה תאמה לממוצע, יתכן שהממוצע אצל אנשים הוא באמצע, אמנם יש מקומות באצבע שאפשר להתאימם למדה כזו ולהתייחס לטפח קטן כזה, אך לא דובר כלל על ממוצע.

הבהרה: שלדיהם של מתאבדי מצדה היו בגובה של 1.70 מטר. לא ברור לי המקור המדעי, זכורני שהפנית אותי למקור שהוא כותב רק שכך כתוב במקום אחר. בכלל היו שם גברים ונשים, וממוצע של גברים ונשים גם בימינו נראה שאינו יותר מ-170 ס"מ. בדאי אי אפשר להחליט מזה מה היה הגובה הממוצע 500 שנה לפני כן ו-500 שנה אחר כך. **כלומר, הגובה הממוצע לפני כאלפיים שנה נפל בסנטימטרים ספורים מהגובה הממוצע של ימינו.** אמנם במציאות נראה שהגבהים הממוצע משתנים בין הדורות לכאן ולכאן בטווח של 30 ס"מ בין 155 ל-185 ס"מ, ובאמת חז"ל לא אמרו בשום מקום שגובה אדם בינוני ידוע במספר אמות עגול, אלא דבר על כמה תופס הגוף של האדם כהערכה כללית מעוגלת. ולכאורה יש אינדיקציות אחרות לכך שאנו גבוהים יותר בממוצע מדורו של משה. **באתר <https://openaccesspub.org/ijha/article/989> טוענים באנגלית: "כמו כן, נצפה מתאם חיובי ומשמעותי סטטיסטי חזק בין גובה ומידות ידיים".**

מה שקובע אצלנו הוא מה שהגמרא אמרה על טפח דאורייתא במנחות דף מא עמוד ב:

"וג' שביית הלל אומרים, אחת מארבע בטפח של כל אדם. אמר רב פפא: טפח דאורייתא - ד' בגודל, שית בקטנה, חמש בתילתא".

אלו הן המידות שנאמרו על כף יד של אדם ממוצע כפי הלשון "של כל אדם". אין אפשרות לומר שאגודל נמדד בלחץ לא טבעי ומשונה עד שלא מתחשבים בעובי העור, או שאגודל נמדד בעוביו כי חז"ל דברו על סתם מדידה בלי המצאות כאלו. הראשונים שהכריעו איך למדוד אגודל כתבו שהאגודל נמדד ברוחבו

באמצעותו, כי זה מקום המדידה הטבעי שיוצר קו ישר בהנחת אגודל אחרי אגודל. וזה גם מה שמתישב עם מידת טפח כי לא נוח למדוד ג' אצבעות או ב' טפחים זה בצד זה בקו ישר אם המדידה היא במקום שבו מציע פרופ' גרינפלד למדוד, גם ההתאמה למידות 4 5 6 לטפח שכתב הם במקומות משונים מאוד, ואם צורת המדידה היתה כפי שהוא מציע היו חז"ל צריכים לפרש זאת להדיא.

עמ' 35 (עמ' 33 בלי תוכן העניינים)

אני תמה למה נאמר שהרמב"ם שיער דוקא לפי גרעיני שעורה שש טורית מפותלים כשיש גרעינים שאינם מפותלים שבפועל הם יוצאים כחצי מכמות השעורים הטובים שבשעורה שש טורית, ויש גם שעורה דו טורית שבה הגרעינים יותר גדולים. יותר מסתבר שהרמב"ם שיער בגרעין ממוצע בין שני סוגי השעורים שהוא הגרעין הלא מפותל בשעורה שש טורית. ואז יוצא שיעור אצבע 2.15 שמתאים לגודל טפח וסיט שאנו מכירים במציאות.

דיויד מלך סקוטלנד אינו מלמד אותנו מה רוחב אגדל של חז"ל כי אצל כל עם היה מידות שונות.

הבהרה: יש גם גיבוי מתוספות (ויד אפרים אורח חיים סימן יא סעיף ט) יד אפרים רק מסביר את התוספות שהעלו ספק, לראשונים אחרים אין ספק, ואין ספק מוציאו מידי ודאי. לשיטת המדידה שהתפרסם אצל דיויד מלך סקוטלנד. ולא באתי להכריע דווקא כשיטת פרופ' כסלו, אלא לשלול את האצבע הגדולה של המחמירים.

עמ' 36 (עמ' 34 בלי תוכן העניינים)

לגבי הספר תורה מתונסיה. מוסכם שבשוליים בספר לא הקפידו על ההלכה, אם כן מדוע נחליט שבין העמודות הקפידו על דיוק מוחלט על פי ההלכה. ועוד שאין זה מוכיח על המידה בימי הראשונים, אלא על מקום יחודי ספציפי שעשו כך. (לא ברור לי מנין יודעים על תיארוך מדויק של אותו ספר). גם עצם המדידה לא ברורה כי בתמונה הסרגל לא הונח בצורה מדויקת על המקום של הרווח וצריך לעשות השערות. יש לבדוק גם עמודות אחרות האם השיעור קבוע לחלוטין.

עמ' 37 (עמ' 35 בלי תוכן העניינים)

באותה משנה שכתוב על מרחק של לוד מירושלים כתוב על מרחק של עקרבה והירדן שגם הם מהלך יום אחד מירושלים ואלו מרחקים אחרים.

הבהרה: אין לי מידע איפה היה עקרבה ואיזה נקודה בירדן היה מהלך יום מירושלים.

עקרבה היא מקום ידוע עד היום בשם זה, ותוכל לראותו במפה ומוסכם אצל החוקרים שהיא המקום הקדום כפי שמוסכם אצל החוקרים על לוד. כ"כ כפרופ' אליצור.

לפי הגמרא בפסחים מודיעין היא במהלך חצי יום מירושלים. פרופ' אליצור כותב בספרו מקום בתורה שלא נראה במציאות שהוא חצי המרחק של לוד מירושלים כי אין זה מתאים לתיאורי העיר מודיעין בספר החשמונאים ובמפת מידבא. מרחק משוער של מודיעין תואם דוקא לאמה בת 51.7 ס"מ, ועל כל פנים המשנה שאמרה מרחק יום לא דברה על מרחק מדויק.

לענ"ד אין הוכחה מדברי רש"י בשבת יט ע"א ד"ה מצור לצדין. האם רש"י מדד את המרחקים ועל פי זה החליט שהמרחק ביניהם הוא מהלך יום אחד? הוא גם לא מתבסס על מסורת פרשנית מימי הגמרא, אלא שהוא מסיק מהענין שמדובר במרחק קצר ולכן כתב שהוא מהלך יום אחד, ותו לא מידי.

עמ' 41 (עמ' 39 בלי תוכן העניינים)

אין נפק"מ מה היה צורת כיפת הסלע בשנת 640 בכיבוש של עומר. יש מסורת מהגאונים שהיהודים הראו למוסלמים את מקום המקדש ועל פי זה נבנה המבנה. לכן התייחסו הגאונים לראית הכיפה כראית המקדש שאפשר לברך ולקרוע על ראיתה, ועל מסורת זו מיוסדים דברי רבי יעקב בן נתנאל ותלמיד הרמב"ן ועוד נוסעים שמכנים את הכיפה מקדש, ועל סמך זה חשב רב יחיאל מפריז שאפשר להקריב קרבנות בזמן הזה, וזה היסוד לדברי הרדב"ז שהכיפה מייצגת את תחום ההיכל, וכן הביא הרב עזריה אריאל בצדק את דברי השל"ה שמצדיק את דברי רבי יחיאל מפריז בענין זה שאכן אפשר להקריב קרבנות, ואין לי ספק שהוא על סמך מה שכתב ש"הר הבית וסימנם" מודיעים לנו בדיוק מספיק את מקום ההקרבה. סימנם היינו מבנה הכיפה. אין נפק"מ אם הקמת המבנה התואם את ההיכל היתה בשנת 640 למנינם או שנת 808 למנינם.

הבהרת ש. שיינמן: לשיטת הרב אלבה שהוא סובר, שכותל המערבי של המדרש הוא כותל הדמעות, אולי אין נפק"מ מה היה גודל הכיפה בתחילת בנייתו או בשנת 808 למנינם. אבל לשיטתי שקיר המערבי של הכיפה נבנה על קיר ההיכל יש נפק"מ לדעת על איזה ממדים מדובר על מידות כיפת הסלע בתחילה או מידות כיפת הסלע בשנת 808 למנינם.

עמ' 44 (עמ' 42 בלי תוכן העניינים)

לפי המשנה סלע נירונית שוה לפונדיון (כלים יז, יב) ופונדיונים שנמצאו באשקלון הם ברוחב 2.6 לכן נראה שהכוונה למטבע שרוחבה 2.6 (מידות ושיעורי תורה עמ' תטו). אך לענ"ד דבר זה אינו מוכיח את הטפח של 7.5 - 8 ס"מ, אלא מחזק את הנחתי שהסלע הוא 8.6 ס"מ.

לענ"ד הסלע שעליו דיבר רב אסי בענין קדירת הבשר ועליו נאמר שהוא בערך טפח זהו הסלע שהיה בארץ בימי רב אסי. הרב בניש (עמ' קסא) מציין שבין שנת 195 ל-260 לספירתם היה המטבע המצוי בארץ סלע רומי שקוטרו הוא 2.7 - 2.8. זו היא תקופת חייו של רבי אסי שעלה לארץ (וגניבא כנראה שמע זאת ממנו כשהיה בארץ). ואם נניח שהוא בקוטר 2.75, היקפו אכן קרוב לטפח. הסלע עליו מדברת הברייתא בבכורות לז שעליו מסיק רב נחמן שהוא קטן מסלע נירונית הוא הסלע העתיק שעליו דברו התנאים והוא מטבע הסלע של ימי המרד ברומאים שכתוב עליו 'שקל' (וגם היה מטבע של חצי שקל), ונשאר זמן רב אחרי החורבן, ורוחבו כ-2.2 ס"מ כפי שידוע שגם היום מצאו מטבעות רבות כאלו. שמואל ביאר את הברייתא לכן דיבר לפי אותה מסורת מהסלע שבימי התנאים. ולפי זה ניחא מהלך הגמרא שבתחילה חשבו ששמואל התכוון לסלע הנירונית שקרובה בשיעורה לסלע של הרומאים בימיו (2.6 - 2.7), אבל מסקנת רב נחמן שכאן מדובר על סלע הקטנה יותר מסלע נירונית, והיא אותה מטבע שכתוב עליה שקל, והיתה ידועה לגדולי הדור, אבל לא כולם ידעו את שיעורה ולכן חשבו בתחילה שלא על זה דיבר שמואל.

הבהרה: כיון שסלע של נירון קיסר היה 2.6 ס"מ אם כופלים בפאי יוצא לנו מדה של טפח קצת יותר מטפח של 8.1714 ס"מ ואם כופלים ב-6 אני מקבל אמה של ~49.0285 ס"מ שזוהי האמה השוחקת של רב חיים נאה. זה הגבול העליון לטפח. לא ראיתי שום דבר בדיון של הרב אלבה שליט"א להזיז את הגבול העליון של טפח למעלה מזה.

הכין מצאת קשר בין טפח למטבע של נירון קיסר? הסלע שעליו מדבר רב אסי לא קשור כלל לסלע הנירונית שלא נזכרה כלל בסוגיה זו וזהו הסלע אותו הגמרא מקשרת לקוטר טפח. הסלע שעליו הגמרא אומרת שהוא קטן הרבה מהסלע הנירונית אין לו כל קשר לטפח.

הבאת ששיעור זה תואם לג' גרעיני תמר מהזן חייאני שהיה מצוי בזמן הרמב"ם במצרים ולפי עבודת הד"ר של בלה כספי, תשע"ח, עמ' 77 נמצא גם במצדה. רוחב ג' גרעיני תמרה ממצדה הוא בממוצע 26.75 מ"מ. על כן ג' גרעיני תמרים כאלו יוצרים עיגול שהיקפו 84 מ"מ ומקסימום 90 וזה כטפח. יש לזכור שמדובר בהיקף התמרים שאינו ממש עיגול. הגמרא לא אומרת מהו רוחב ג' תמרים אלא מפרטת את הצורה שבה התמרים נכנסים בקדירה, עכ"פ זה נראה תואם לשיעור עיגול שהיקפו בערך טפח. הבהרה: פירוש הרב אפשרי, אבל גם אפשרי לפרש בצורה שמתאים לשיטת רב חיים נאה, כמבואר שם.

עמ' 47 (עמ' 45 בלי תוכן העניינים)

בענין שרידי החומות של עזרת נשים. אני מצטט מהכתבה של ארנון סגל בעיתון מקור ראשון י"ג סיון תשעט "עדות חומת עזרת הנשים במקדש":

"בן־ארי נטל את תצלום האוויר שהשיג ופנה לחישובים. על פי ממוצע המדידות שמדדו חוקרי ההר הוותיקים צ'רלס וורן וקונרד שיק במאה ה־19, הוא שיער ש־2.4 הסנטימטרים במפה המפרידים בין החומה הצפונית לדרומית, משמעם 73.2 מטרים במציאות.

לענ"ד אין כאן דיווחים סותרים ופשוט שיש לקבל את המדידות של ד"ר מיכאל בן ארי שמגובות בתצלום אויר ולא צריך להתחשב בדברי ד"ר שב שדבריו אינם מגובים בתצלום אויר.

לפי המדידות שעשה מיכאל המרחק בין שני גלי האבנים המאורכים שמקבילים בכיוון רוחות העולם ובסמוך להם הוצאו מתעלה שנחפרה בשנת תשנ"ד (1994) אבנים בסגנון הרודיאני הוא בערך 73.2 מטר. אם נניח שהאבנים הונחו על אמצע חומת עזרת נשים ולא דוקא בקצה הפנימי שלה והן מיצגות מרחק של 141 אמות כשנוסיף ל135 אמות שבפנים 3 אמות לכל צד מהחומה, יוצא אמה של בערך 51.9 מ"מ. תואם למידת האמה שאני מחזיקה בה.

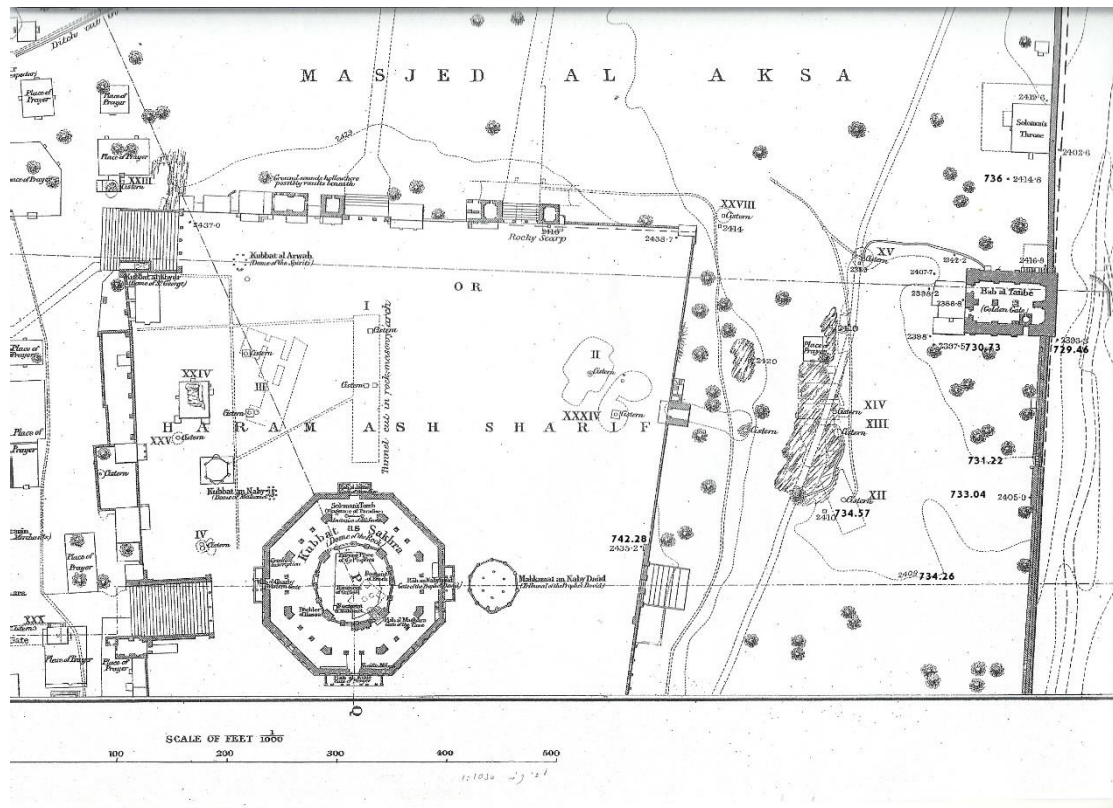
הבהרת שלמה שיינמן: בי"ז טבת תשב"פ הרב אלבה שלח אלי עדכון. וכך הוא כתב:

בענין הקירות שהבאת מדברי ד"ר בן ארי אחרי עיון בדבר ראיתי שהירות לא מוכיחים כלום כי הם לא היו קיימים לפני 80 שנה. להלן כמה תמונות

יש רק נקודה למחשבה שעלתה לי מתוך עיון בתמונות שכניסת המדרגות מהמזרח של הרמה מכוונים בדיוק מצומצם על מרכז הכיפה ולא כפי שהיינו מצפים שמרכז השער יהיה מכוון כנגד. זה מהווה קצת גלים להשערה שהרמה תוכננה על ידי יהודים, והם רצו לרמז לנו על חשיבות מרכז הכיפה שהוא מרכז קדש הקדשים (ולא מרכז האבן שהוא דרומי יותר) כפי שעולה מהחשבונות שעשיתי במעלן בקדש גליון מ על סמך דברים נוספים, וגם על מבנה הכיפה עצמו שמבחינת דרום צפון תואם במדויק לגבולות המקדש וגודלו כשהוא מכוון מזרח מערב בדיוק נמרץ 100 אמה לפי אמה של 51.7 .

נוסח מדויק יותר:

דרום כניסת המדרגות מהמזרח של הרמה מכוונים בדיוק מצומצם אל מרכז הכיפה, קו רחב 704.67, ואילו מרכז השער מכוון כנגד מרכז הכיפה כשמודדים לפי הזווית של הכיפה שהיא נוטה 10 מעלות. לפי זווית הכיפה מרכז הכיפה מקביל במדויק לצפון המדרגות שבמערב. זה מהווה קצת רגלים להשערה שהרמה תוכננה על ידי יהודים שידעו לדיין את הזוויות במדויק. הם רצו לרמז לנו על חשיבות מרכז הכיפה שהוא מרכז קדש הקדשים (ולא מרכז האבן שהוא דרומי יותר), והרמה בנויה מסביב לו בהתאם לזווית הכיפה ברמזים שיש לבונים ידע מדויק על כיוון רוחות העולם, והוא כפי שעולה מהחשבונות שעשיתי במעלין בקדש גליון מ על סמך דברים נוספים. מבנה הכיפה עצמו מבחינת דרום צפון תואם במדויק לגבולות המקדש, כי גודלו כשהוא מכוון מזרח מערב בדיוק נמרץ 100 אמה לפי אמה של 51.7

עמ' 67 (עמ' 65 בלי תוכן העניינים)

לא מתאים כלל וכלל לכתוב על הרב שפירא "ממציא חומרה שאין בה ממש". כדאי שתמחוק משפט זה.

הבהרה: הרב זלמן קורן במאמר שהתפרסם במעלין בקודש (גליון כז), הגדיל את השטח של החיל 230 מטר על 190 מטר 6 שנים אחרי שהרב שפירא ז"ל הלך לעולמו. ובזמן ששאלתי את הרב שפירא לא סביר שהרב שפירא ידע או חשש לשיטה שמרחיבה את החיל למדות הנ"ל.

לגופו של ענין יש ראיות רבות מהגמרא שהחיל הוא איסור דרבנן, כפי שכבר ציין הרב עזריה וגם אני כתבתי בזה. ונראה לענ"ד שגם ר"ח לא התכון שהוא איסור דאורייתא לענין הרחקה.

להלן מאמרי בזה:

איסור כניסת טמא מת לחיל – דרבנן או דאורייתא

- א. ראיות לכאורה שאיסור זה הוא מדאורייתא.
- ב. ראיות שאיסור טמא מת בחיל הוא מדרבנן.
- ג. דחית הראיות שהאיסור מדאורייתא.
- ד. מסקנה
- ה. עוד הערה בענין החיל

במשנה במסכת כלים א, ח שנינו:
 החיל מקודש ממנו שאין עובדי כוכבים וטמא מת נכנסים לשם.
 יש לדון אם איסור הכניסה של טמא מת הוא מדאורייתא או מדרבנן.

א. ראיות לכאורה שאיסור זה הוא מדאורייתא.

1. בגמרא יומא (מד ע"ב) מובאת ברייתא האומרת שיש חיוב לפרוש מבין האולם למזבח בשעת הקטרה. רב אחא רצה ללמוד ממנה כי "מעלות דאורייתא".
 ומבאר רש"י (שם ד"ה מעלות): "מעלות שמנו חכמים במשנה במסכת כלים בפרק קמא, דקאמר התם הר הבית מקודש מירושלים, והחיל מהר הבית, ועזרת נשים מן החיל, ועזרת ישראל משל נשים, ושל כהנים משל ישראל, ובין האולם ולמזבח מן העזרה... דאורייתא נינהו הלכה למשה מסיני".
 ההוכחה של רב אחא היא:
 דאי סלקא דעתך דרבנן - מאי שנא בין האולם ולמזבח - דילמא מיקרו ועיילי, מכולה עזרה נמי נפרשו דילמא מיקרו ועיילי!
 ומבאר רש"י:
 דקרא לא איצטריך פרישה אלא מהיכל כדכתיב וכל אדם לא יהיה באהל מועד ואתו רבנן וגזור בין האולם ולמזבח - דילמא מיקרי ועייל להיכל, ולא נמשכה שאר עזרה לאותה גזירה, שהרי בין אולם ולמזבח קדושה אחת היא, ושאר כל העזרה קדושה אחת, ובין האולם למזבח גופה גזירה, והוא לה שאר עזרה גזירה לגזירה, ואי סלקא דעתך מעלות דקתני התם דרבנן נינהו, אבל מדאורייתא בין האולם ולמזבח, וכל העזרה חדא קדושה היא, מאי שנא כו'.
 מכולה עזרה נמי [נפרשו] - משום הא גזירה גופה, דהא כולה חדא גזירה.
 והגמרא דוחה את ההוכחה:
 "בין האולם ולמזבח, כיון דלא מפסיק מידי - לא מינכרא מילתא, עזרה, כיון דאיכא מזבח החיצון דמפסיק - מינכרא מילתא".
 (ואם כן אין הוכחה שמעלות דאורייתא)
 וממשיכה הגמרא לדון בשאלה אם יש לפשוט מהברייתא מהו דין האולם (שלא התפרש כמעלה בפני עצמה בעשר מעלות דכלים).
 אמר רבא: שמע מינה קדושת אולם והיכל חדא מילתא היא, דאי סלקא דעתך שתי קדושות נינהו - אולם גופיה גזירה, וניקום ונגזור גזירה לגזירה?
 וגם לימוד זה נדחה:
 "לא, אולם ובין האולם ולמזבח חדא קדושה היא, היכל ואולם שתי קדושות".
 עכ"פ כיון שאחת מהמעלות השנויות בכלים היא מעלת החיל שבגללה אסור לטמא מת להכנס לחיל אפשר להסיק מכאן שלפי רב אחא האיסור הנוהג בחיל הוא מדאורייתא, והשאלה היא האם נפסק כרב אחא.

2. הרמב"ם (ביאת מקדש א, טו) פוסק שבין האולם למזבח הוא דאורייתא, ולכאורה פוסק דלמסקנה לא נדחית ההוכחה של רב אחא לחלוטין, ואם כן כך יאמר בשאר המעלות. וכן אפשר לכאורה להסיק מדבריו במורה נבוכים (ח"ג פרק מה) דמבאר שהשמירה על עשר הקדושות נובעת ממורא המקדש שהוא חיוב דאורייתא.

3. בפירושו הרמב"ם למשנה בכלים (א, ה) כתב:

"ודע שישאל במדבר היו שלש מעלות, מחנה ישראל והם ארבע המחנות, ומחנה לוייה והוא דבר ה' וסביב למשכן יחנו, ומחנה שכינה והוא חצר אהל מועד ומה שבתוכו. וכנגד מעלות אלו לדורות, מפתח ירושלים עד הר הבית מחנה ישראל, ומפתח הר הבית עד פתח העזרה כלומר שער ניקנור מחנה לוייה, ומפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה. וכבר נתבאר זה בתחלת ספרי. **ולשון התוספתא כשם שהיו במדבר שלש מחנות מחנה שכינה מחנה לוייה ומחנה ישראל כך היו בירושלים, מפתח ירושלים עד פתח הר הבית מחנה ישראל, מפתח הר הבית ועד שער ניקנור מחנה לוייה, משער ניקנור ולפנים מחנה שכינה, והן הן קלעים שהיו במדבר.** ומצאנו הכתוב אומר וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש, היה עולה בדעתנו כי שלשתם צרוע זב וטמא נפש ירחקו למקום אחד, אלמלי מה שמצאנוהו אומר במצורע בדד ישב, וכיון שמצאנו את המצורע שטומאתו חמורה מן הזב לפי שהוא מטמא בביאה כמו שקדם נתיחד לו מקום והורחק יותר משאר הטמאים ידענו שכל שטומאתו חמורה יותר יהיה מקומו רחוק יותר, והוא אמרם שומע אני שלשתם במקום אחד, תלמוד לומר במצורע בדד ישב, מצורע היה בכלל, ויצא מן הכלל ללמד על הכל, מה מצורע שטומאתו חמורה וחמור שלוחו משלוח חברו, אף כל שטומאתו חמורה חמור שלוחו משלוח חברו. ולפי הכלל הזה הרחקנו את המצורע חוץ לשלש מחנות ולפיכך יצא מירושלים, זב וזבה נדה ויולדת חוץ לשתי מחנות ולפיכך יצאו מהר הבית, ולא נרחיק טמא מת אלא ממחנה שכינה, אבל נכנס הוא להר הבית, לפי שטמא מת אינו מטמא באבן משמא, זב וזבה נדה ויולדת מטמאין באבן משמא כמו שקדם. **ובתוספתא ולא טמא מת בלבד אמרו אלא אפילו מת עצמו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו, עמו במחנה לוייה. ועל דרך זו היה מותר לטמא מת לכהן ולעזרת נשים לפי שהכל במעלת מחנה לוייה כמו שהקדמנו, אלא שכבר בארו בתוספתא ואמרו החיל ועזרת נשים מעלה יתירה בבית העולמים, והטמאין שנכנסו לשם פטורין.**

ולא הרחקנו טבול יום מן החיל כדרך שהרחקנו טמא מת, לפי שטבול יום כבר טהר, ובשלישי דטבול יום אמרו וחכמים אומרים אין טבול יום טמא. והרחקנו טבול יום מעזרת נשים ולא הרחקנו מחוסר כפורים, לפי שטבול יום אסור בתרומה ומחוסר כפורים מותר בתרומה כמו שקדם. וכל זה לפי הכלל האמור כל שטומאתו חמורה מטומאת חברו חמור שלוחו משלוח חברו. וענין חייבין עליה חטאת, שהטמא אם נכנס לעזרת ישראל ולפנים בשגגה חייב חטאת כמו שנתבאר בשבועות וזולתה. וכבר בארנו בזבחים שהשחיטה כשרה בורים, ולפיכך אפשר שיכנס הישראלי לעזרת כהנים וישחוט שם קרבן.

ובתוספתא נכנסו מצורעין לפנים מן החומה לוקין את הארבעים, זבין וזבות נדות ויולדות להר הבית לוקין שמונים. ואמרו כאן חומה, רוצה בכך חומת ירושלים, אבל חומת איזו עיר שתהיה מארץ ישראל ואף על פי שהמצורע יוצא ממנה אינו חייב מלקות אם נכנס. **וענין בריתא זו לדעתי כך מצורע שנכנס להר הבית, או זב שנכנס לחיל לוקין שמונים, וזהו שיהיה על פי הכללים, לפי שכל מקום מהם אסור עליו בפני עצמו".**

בסוף דבריו הרמב"ם מביא מהתוספתא שזב שנכנס להר הבית לוקה שמונים, ומפרש הרמב"ם דהיינו ארבעים על כניסתו להר הבית, וארבעים נוספות על כניסתו לחיל, ולכאורה אינו מובן הרי התוספתא אומרת **שהזבין שנכנסו בהר הבית חייבים שמונים, ואיך מפרש הרמב"ם שהכוונה היא למצורעים, והזבים יתחיבו שמונים רק בכניסה לחיל, על כן היה נראה לפרש דהרמב"ם נוקט שכונת התוספתא שאם נכנס המצורע עם הזבים והזבות להר הבית יכול להיות שילקו הוא והם שמונים, דהיינו שהמצורע ילקה ארבעים נוספות על כניסתו למקום שיש לו איסור בפני עצמו, והזבים ילקו שמונים אם יכנסו לחיל.**

ועכ"פ לכאורה מסוף דבריו שלוקין על כניסה לחיל מתבאר שמה שכתב לפני כן שהחיל ועזרת נשים היא מעלה יתירה בבית עולמים, פירושו שהתוספה בבית עולמים מחנה נוספת בהלכה למשה מסיני, ואם כן איסור הכניסה של מת לשם הוא דאורייתא (ואף שעל טמא מת אין מלקות כדברי התוספתא שאין נענשים עליה, י"ל שכך התקבלה לדעתו ההלכה למשה מסיני).

4. הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ז הט"ז כותב:

"החיל מקודש ממנו שאין עכו"ם וטמא מת ובוועל נדה נכנסים לשם: {השגת הראב"ד} החיל מקודש א"א אף זה מדבריהם".

נראה שהראב"ד תמה על הרמב"ם למה לא כתב שהוא מדבריהם, ונראה שתמיהתו מבוססת על מה שבהמשך כתב הרמב"ם בהלכה יז:

"עזרת הנשים מקודשת מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם, ואיסור זה מדבריהם, אבל מן התורה מותר לטבול יום להכנס למחנה לוייה, וטמא (מת) שנכנס לעזרת הנשים אינו חייב חטאת".

וכיון שכתב איסור טבול יום הוא מדבריהם רק בהמשך בהלכה יז, משמע שהאיסור של טמא מת בחיל בהלכה טז הוא דאורייתא, והראב"ד תמה על זה דהלא מכמה גמרות (שנביא בהמשך) מוכח שהאיסור בחיל הוא רק דרבנן, אך לכאורה מזה משמע שדעת הרמב"ם הוא שאכן בחיל זהו איסור דאורייתא.

וכן נראה לכאורה לפי הגירסא בהלכה יז שטמא מת שנכנס לעזרת נשים אינו חייב חטאת, משמע שרק אינו חייב חטאת אך עכ"פ איכא עליו איסורא דאורייתא.

5. בגמרא זבחים דף קטז ע"ב איתא:

תניא: כשם שמחנה במדבר כך מחנה בירושלים, מירושלים להר הבית מחנה ישראל, מהר הבית לשער נקנור מחנה לוייה, מכאן ואילך מחנה שכונה... תניא, רשב"י אומר: עוד אחרת היתה וחיל עזרת נשים היא, ולא היו עונשין עליה.

בפירוש המיוחס לרבינו חננאל על זבחים (קטז ע"ב) כתב שלדעת רבי שמעון החיל ועזרת הנשים נחשבים כלפנים מן הקלעים לאכול בהם קדשי קדשים, אבל אין נענשים עליהם. ולכאורה נראה מזה שלדעתו אליבא דרבי שמעון קדושתם היא מן התורה.

ועל כך עמד הרב אברהם שפירא במנחת אברהם חלק א סימן כג, וכתב דאכן יש להוכיח שכוונת רבי שמעון היא למחנה דאורייתא שכן משמע מממה שאמר "עוד אחרת היתה" שרצונו לומר שמלבד ג' מחנות היה עוד מחנה שהוא החיל, ומשמע דאף הוא כמוהם מהתורה, ועוד דאם תני מקומות מדרבנן הרי שנים היו עזרת נשים והחיל, ועוד מאי קאמר שלא היו עונשים, הרי לפי קדושתה של עזרת נשים מדרבנן עונשין מכת מרדות?

ב. ראיות שאיסור טמא מת בחיל הוא מדרבנן

מאידיך גיסא מצינו כמה ראיות מפורשות שטמא מת מותר מדאורייתא בחיל.

1. בגמרא בסוטה (כ ע"ב) מבואר שלאחר ששתתה האשה את המים המרים, היו מוציאים אותה "שלא תטמא העזרה". הבנתה הראשונית של הגמרא היא, כי חשש לפנינו הוא שמא תמות האשה, אולם הבנה זו נדחית על פי דברי התוספתא, שטמא מת ואפילו המת עצמו, מותר במחנה לוייה. אם עכ"פ טמא המת אסור בכניסה לחיל מהללמ"ס, הרי בשער ניקנור ששם שותה האשה (משנה בסוטה דף ז ע"א) יש לחוש לאיסור טומאת מת, ולא מובן מדוע דוחה הגמרא הנבה זו על פי התוספתא שמת מותר במחנה לוייה.

וכן פוסק הרמב"ם סוטה ג, טז שהחשש הוא מטומאת נידה.

2. בגמרא בנזיר (מה ע"א) הועלתה אפשרות שנזיר שנטמא בטומאת מת יהיה רשאי להביא את קרבנותיו רק לאחר שיטהר ויעריב שמשו. הגמרא דוחה אפשרות זו ומבארת, שנזיר רשאי להיכנס אף קודם שיטהר, משום שהוא מביא את קרבנותיו לשער ניקנור, אשר כאמור נמצא במחנה לוייה בפתח העזרה, וטמא מת מותר במחנה לוייה. אם טמא מת אסור מדאורייתא בכניסה לחיל ולעזרת הנשים, הרי שאסור לו להגיע אל שער ניקנור, ושוב אין הבנה לדחיית הגמרא.

3. במשנה בסנהדרין (פא ע"ב) נאמר על כהן ששימש בטומאה, כי פרחי הכהונה מוציאים אותו אל מחוץ לעזרה ומפציעים את מוחו בגזירים. המשנה אינה מצריכה להוציאו אל מחוץ לחיל, והיא מזכירה רק את העזרה, למרות שכהן זה ימות במקום בו יפציעו את מוחו.
4. בגמרא בזבחים (לב ע"א) מובאת מחלוקת בין שתי ברייתות, אם מותר לטמא מת להכניס את ידו לתוך העזרה בשביל לסמוך. מאחר שרוחבו של החיל עשר אמות, אם אסור לו מדאורייתא להכנס לחיל אין כל אפשרות לטמא להושיט את ידו מהשטח שמחוץ לחיל בהר הבית אל תוך העזרה.
5. המשנה בזבחים (לא ע"ב) מכשירה את שחיטת הקרבן של הטמא אם הטמא עומד מחוץ לעזרה ושוחט. לא מסתבר לומר, שהשוחט מחזיק סכין ארוכה יותר מעשר אמות (רוחב החיל).
6. בירושלמי מסכת חגיגה פרק א ה"א:

"ר' בון בר חייה בעא קומי רבי זעירה איכן היו מראים פנים בהר הבית או בעזרות א"ל נישמענה מן הדא הטמא פטור מן הראייה דכתיב [שם יב הו] ובאת שמה והבאתם שמה, ואין טמא מת נכנס להר הבית הדא אמרה בעזרה היו מראים פנים".

ואם נאסר שהחיל הוא מהלל"מ מנין ההוכחה שצריך להראות בעזרה, למה לא נאמר שדי במה שמראה פניו בחיל שגם יש איסור לטמא מת.

הרב הלל בן שלמה (בספרו ביאת מקדש פ"ב) טען שיש מחלוקת תנאים בזה, ואם כן כל הגמרות האומרות שאין בזה איסור דאורייתא הם כתנא שסובר שאין איסור דאורייתא, והמקורות שהבאנו בפרק א הם לפי תנא אחר הסובר שי איסור דאורייתא. אך מהרמב"ם המובא בפרק א מוכח לכאורה שפסק להלכה שהוא דאורייתא. על כן יש לשוב ולדון במקורות המובאים בפרק א, ולראות אם אכן הם מוכיחים שמדובר באיסור דאורייתא.

ג. דחית הראיות שאיסור טמא מת בחיל מדאורייתא.

1. באשר לגמרא ביומא תוספות ישנים ותוספות הרא"ש שם תמהו על פירוש רש"י מהגמרא בסוטה הנ"ל דמוכח שטמא מת אסור רק מדרבנן, ולכן פירשו שרב אחא לא התכוון בדבריו לכל העשר מעלות, אלא רק למעלות שבמחנה שכינה או לבין האולם למזבח. ונראה שאין הכרח לומר שרש"י פליג עליהם, דאפשר שנקט את המשנה שבה מוזכרים המעלות, כדי לבאר מה הם המעלות עליהם מדבר רב אחא, אך כוונתו לומר שגם לפי רב אחא רק אותם מעלות שאין לנו הוכחה לגביהם שהם דרבנן דאורייתא ניהו, כפי שמצינו פירוש כזה לגמרא (מנחת אברהם ח"א סי' כג).
- גם אם נאמר שכוונתו לכל המעלות יש מקום לפרש אליבא דרש"י שרב אחא אומר זאת כתמיה, האם נאמר שכל המעלות האלו הם דאורייתא? והדחיה של הגמרא מלמדת שאכן אין אומרים כך. כך נראה שהבין רבינו חננאל שם וז"ל:

אמר רב אדא בר אבהו ש"מ מעלות דאורייתא, והכי גמירי ליה פ"ל כגון עשר קדושות ששנינו במשנתנו וקדושת כל אחת יש לה מעלה מן האחרת, ומעלת ההיכל זולתי מעלה בין אולם ולמזבח. ואסיקנא אולם ובין האולם ולמזבח חדא קדושה הואי היכל ואולם ב' קדושות הן.

רבינו חננאל מחבר את דחית הגמרא לגבי אולם והיכל לדברי רב אחא, ומשמע שהבין שכל מהלך הגמרא הוא להעלות הווא אמינות של לימוד מהברייתא לענין המעלות ולענין השוואת האולם להיכל, ולמעשה כוונתה להסיק שאין זה כך.

וכן מתבאר במאירי (שם) שמפרש שמציין לכל המעלות השנויות במסכת כלים, ומסיים:

"ומעלות אלו יש מהן הלכה למשה מסיני, ויש מהן דברי סופרים".

ובמסכת סוטה (כ ע"א) כתב להדיא:

"ומה שאמרו במשניות של טהרות כלים פ"א במשנת עשר קדושות שבארץ ישראל זו למעלה מזו שמן החיל ואילך אין טמא מת נכנס לא נאמרה אלא מדברי סופרים, הא מן התורה עזרת נשים ואף שער ניקנור לא נתקדשו בקדושת עזרה והרי הן כשאר הר הבית".

2. הרמב"ם אינו סובר שכל המעלות של מסכת כלים הם מדאורייתא שהרי בענין טבול יום בעזרת נשים כתב מפורש שהוא מדרבנן. גם מה שכתב במורה נבוכים לא מלמד על כך שהכל מדאורייתא אלא שביאר שהכל נעשה משום מורא מקדש ויש מהם מדברי סופרים.
- גם הגר"א שפירא (מנחת אברהם ח"א כג) הסכים שלפי הרמב"ם אין כל המעלות מדאורייתא, אך רצה לומר שלפי הרמב"ם עכ"פ מה שאין הכרח שהוא דרבנן נאמר שהוא דאורייתא, ולכן הסיק שגם הכניסה לחיל אסורה מדאורייתא. אך כפי שכתבתי לעיל יש הרבה ראיות לכך שהחיל ועזרת נשים מותרים מדאורייתא לטמא מת, ולכן גם לפי הנחת הרב שפירא בדעת הרמב"ם צריך הרמב"ם להסיק שאיסור הכניסה לחיל הוא מדרבנן.
3. להבנת דברי הרמב"ם בפירושו המשניות יש להקדים את דברי התוספתא עליה הוא מסתמך, ובמוסגר נוסף את ביאורה לפי מה שעולה מהרמב"ם בפירושו המשניות.

הלכה ח

נכנסו מצורעים לפניו מן החומה (של ירושלים) לוקין את הארבעים, זבין וזבות נדות ויולדות (וכן מצורעים) להר הבית (יכול להיות שיהיו) לוקין שמונים (במצורעים) הוא אם יכנסו להר הבית, ובזבים אם יכנסו לחיל). טמא מת נכנס להר הבית ולא טמא מת בלבד אמרו אלא אפילו מת עצמו שנ' ויקח משה את עצמות יוסף עמו עמו במחנה לוי. ר' שמעון אומר החיל ועזרת נשים מעלה יתרה בבית העולמים (ולכן אסורים לטמא מת אע"פ שהם מחנה לוי) והטמאין שנכנסו לשם פטורין (ממלקות).

הלכה יב

וכשם שהיו במדבר שלש מחנות מחנה שכינה מחנה לוייה מחנה ישראל כך היו בירושלם מפתח ירושלם ועד פתח הר הבית מחנה ישראל מפתח הר הבית ועד שער ניקנור מחנה לוייה משער נקנר ולפנים מחנה שכינה.

מלשון התוספתא וסידור הדברים מתבאר שרבי שמעון בהלכה ח לא בא כחולק ומוסיף מחנה על המחנות המוזכרים בהלכה יב (בניגוד למה שהבאתי לעיל מדברי הרב הלל בן שלמה שהבין שיש כאן מחלוקת תנאים), אלא אך ורק לפרש את דין טמא מת, שאע"פ שהיה מותר לו להכנס לכל מחנה לוייה במשכן, עכ"פ בבית עולמים נאסר בחיל ובעזרת נשים. וכיון שאינו חולק על הלכה יב משמע שלכולי עלמא גדר החיל הוא מחנה לוייה גם בבית עולמים, והאיסור של טמא מת בהם הוא רק דרבנן, וזה כוונתו במה שאמר שהטמאים פטורים, דהם פטורים מדאורייתא כיון שהאיסור בהם רק מדרבנן.

ואכן הרמב"ם בפירושו המשנה מביא תחילה את דברי התוספתא בהלכה יב כמוסכמים, ואחר כך את דברי רבי שמעון כמוסכמים, וכותב להדיא "שהכל במעלת מחנה לוייה כמו שהקדמנו". ונראה שהבין כפי שביארתי דרבי שמעון לא בא להוסיף מחנה דאורייתא אלא גם לדבריו הכל חשיב מחנה לוייה. ועל כן יש לבאר את התוספתא באופן אחר וכדי להבין את דין זבים שנכנסים לחיל יש להקדים שבהלכה הרמב"ם (ביאת מקדש ג, ט) לא הביא כלל את הדין שזב שנכנס לפניו מן החיל לוקה, אלא רק שמצורע שנכנס לפניו מהר הבית לוקה שמונים, ומשמע להדיא שהוא לא ראה בדין זבים הנכנסים לחיל חידוש נוסף, וצריך להבין מדוע, הרי לפי ההבנה הראשונית הנ"ל זהו חידוש עצום. גם לא מובן מה כוונת הרמב"ם בפירושו המשנה "מצורע שנכנס להר הבית, או זב שנכנס לחיל לוקין שמונים, וזהו שיהיה על פי הכללים", מה כוונתו בתנאי שהוסיף שיהיה זה על פי הכללים? אם נאמר שהכוונה להתרעה, וכי כל פעם שכתוב לוקין הרמב"ם צריך להזכיר שהוא על פי הכללים?

לכן נראה שכוונת הרמב"ם בפירושו המשנה במה שאמר שאם נכנס הזב לפניו מן החיל ילקה שמונים הוא דוקא כאשר יעבור על מחנה נוסף דאורייתא, וזהו "על פי הכללים" שביאר לפני כן שרק מחנה שכינה הוא דאורייתא. ולפי זה מובן שאכן אין בדין זב הנכנס לעזרה חידוש נוסף על דין המצורע בהר הבית. ומה שנקט כאן הרמב"ם חיל הוא משום שתחילת איסורו המוסיף על העבירה שעשה בכניסתו להר הבית הוא בחיל

שהוא מחנה נוסף מדרבנן, ועל כן בנוסף לאיסור דאורייתא שעשה הזב הוסיף הזב על עצמו בזה גם איסור דרבנן, אך הוא יוסיף ללקות עוד ארבעים דוקא לפי הכללים דהיינו כשנכנס לעזרה, וכבר ביארתי שמוכרחים לומר שלכו"ע כוונת התוספתא לפי הרמב"ם באומרה "זבין וזבות להר הבית לוקין שמונים" רק שיכול להיות שילקו שמונים, לכן אין קושי לפרש שמה שאומר הרמב"ם בחיל לוקים שמונים הכוונה שכנסו למחנה החיל הם יכולים להגיע מזה עד כדי ללקות שמונים אם יכנסו לעזרה.

וכן יש להוכיח שהרמב"ם סובר שטמא מת בחיל הוא דרבנן מדבריו בהלכות ביאת מקדש פ"ג:

הלכה ד

טמא מת אפילו המת עצמו מותר להכנס להר הבית שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו עמו במחנה הלוייה.

הלכה ה

החיל משלחין ממנו עכו"ם וטמאי מת ובוועלי נדות, אבל טבול יום נכנס לשם שכבר טבל.

הלכה ו

עזרת הנשים משלחין ממנו טבול יום אבל לא מחוסר כיפורים, שמחוסר כיפורים העריב שמשו, ואסור טבול יום במחנה לוייה מדברי סופרים.

הרמב"ם מבאר להדיא שמחנה לוייה הוא גם עזרת נשים שהיתה בבית עולמים, ומשמע מזה שגם בבית עולמים נשאר על החיל ועזרת נשים דין מחנה לוייה, ורק מדברי סופרים החמירו בעזרת נשים לענין טבול יום, ואם כן ברור שגם החיל הוא מחנה לוייה ומה שכתב שמרחיקים מהחיל הוא דרבנן.

והנה בהלכות ביאת מקדש פ"ג ה"ט כתב הרמב"ם:

נכנס המצורע להר הבית לוקה שמונים, אבל טמא מת או טבול יום שנכנס לעזרת נשים או מחוסר כפורים שנכנס לעזרת ישראל אף על פי שאינו לוקה מכין אותו מכת מרדות.

ובכסף משנה שם הקשה:

יש לדקדק בדברי רבינו שהיה לו לכתוב טמא מת שנכנס לחיל או טבול יום שנכנס לעזרת הנשים כמו שהוא במשנה.

ולענ"ד י"ל שהוא משום שהרמב"ם מפרט כאן את העונש מדרבנן, וסובר שיש בזה הבדל דווקא בעזרת נשים לוקין מכת מרדות אבל החיל שהוא תוספת על עזרת נשים שעיקרה מדרבנן קילא טפי ולכן לא לוקין על זה אף מכת מרדות.

4. בכוונת הראב"ד בהלכות ביאת מקדש י"ל דכוונתו לתמוה למה הרמב"ם לא אמר שהוא דרבנן למרות שסובר כך כדמוכח מדבריו בהל' ביאת מקדש כפי שביארתי לעיל בסעיף 3, ויש לישב את התמיהה לפי מה שביארתי שלרמב"ם אין לוקין מרדות על איסור החיל כי הוא תוספת סייג וכגזירה לגזירה, ומאחר שכתב דעזרת נשים היא מדרבנן, והחיל הוא רק תוספת סייג לעזרת נשים, פשיטא שגם החיל הוא רק מדרבנן, אך לא כתבו להדיא אלא כדי להורות לנו שהוא קיל מדרבנן בעלמא.

ועל הדיוק מהגירסא ברמב"ם שטמא מת שנכנס לעזרת נשים אינו חייב חטאת יש להשיב שהגירסא הנכונה ברמב"ם היא ש"טמא שנכנס אינו חייב חטאת" כפי שכתבו מעשה רקח הרש"ש והרב קאפח, וכוונת הרמב"ם בזה לכלול זב שלגביו אכן איכא איסור דאורייתא בכניסה לעזרת נשים.

5. אחרי שראינו את דברי התוספתא בשם רבי שמעון נראה לפרש גם את דבריו המובאים בגמרא זבחים "עוד אחרת היתה וחיל עזרת נשים היא, ולא היו עונשין עליה", כפי שעולה מהתוספתא, דהיינו שהוא מתייחס לענין איסור טמא מת דתנא קמא הזכיר שטמא מת נכנס למחנה לוי, ומורחק רק ממחנה שכינה, ובא רבי שמעון לומר שזה רק מדאורייתא, אך היתה עוד הרחקה אחרת מדרבנן, ומה שאמר "החיל עזרת נשים היא" פירושו שהחיל הוא חלק מעזרת נשים שחידשו בזמן יהושפט, ובו אמרו שלא יכנסו טמאי מת, אך בכל זאת אינו ממש עזרת נשים ואין עונשים על זה אפילו מדרבנן. ולפי זה מיושב מה שהקשה הרב שפירא דאם תני מקומות מדרבנן הרי שנים היו, עזרת נשים והחיל, ועוד שעכ"פ עונשים על עזרת נשים מדרבנן, דרבי שמעון מדבר רק על ענין החיל כי הוא עוסק בטמא מת שהקובע לגביו הוא החיל ומכל מקום באמת אין עונשים עליו כלל כל עוד שלא נכנס לעזרת נשים.

ואמנם לכאורה הפירוש המיוחס לרבינו חננאל לא הבינן כך, אך עכ"פ כיוון שיש לנו כמה וכמה גמרות מפורשות שאיסור טמא מת בחיל הוא רק דרבנן, ומשמע שקדושת הליל דרבנן בלבד מסתבר שגם אם הוא מפרש אחרת את רבי שמעון הוא יסכים שלא פוסקים להלכה כרבי שמעון (כלומר שלגביו נוכל לומר כדברי הרב הלל שזו מחלוקת תנאים) ומלבד כל זה אין התום שמו של רבינו חננאל על פירוש זה.

לכל זה יש להוסיף שבשו"ת הרדב"ז (ב, תרצא) משמע שקדושת החיל בטילה לגמרי. וראה מה שכתבתי בזה במאמר במעלין בקדש לג עמ' 181 שהוא דבר המסתבר לפי הכלל של הרמב"ם שקיום הקדושה תלוי בקיום הגורם לה, וקדושת החיל תלויה בבניית המחיצה שהרי לפני בנייתה לא היתה קדושה מיוחדת בה (וראה דברי הרב ישראל אריאל בחוברת "בית ה' נלך" פרק ט, והרב יצחק שילת במעלין בקודש גיליון ד – כסלו תשס"ב) ולא נראה לענ"ד מה שכתב הרב שילת בתחומין ח"ז שהרדב"ז מודה שאיכא איסור דרבנן בחיל אלא שלא הזכירו כי הוא מדבר על ספיקות ועל העליות שיש מקום לומר שהכניסה אליהם היא רק

מדרבנן, כי הרדב"ז עוסק גם בכניסה למקום כדי להגיע לעליות, ואם היה סובר שאיכא איסור מדרבנן להכנס בהם לא היה מקום להיתר שכתב להגיע לעליות שעומדות על גבול העזרה.

ד. מסקנה:

על כן לדינא אין להתייחס לאיסור טמא מת בחיל אלא כאיסור דרבנן, ולפי הרמב"ם הוא אף קיל מאיסור דרבנן בעלמא שאין עונשים עליו מכת מרדות, ויתכן שאינו קיים כלל כשחרב הבית.

ה. עוד הערה בענין החיל

בדין על תחום החיל לפי המציאות בימינו כתב הרב קורן (במעלין בקדש גליון לב) שגם אם הראשונים מפרשים את המשנה באופן שונה ממה שעולה מכתבי יוסף בן מתתיהו, יש לנו ללכת בזה אחרי דברי יוסף בן מתתיהו כיון שהוא תיאור את המציאות מתוך ראייה, וברור שאילו היו רואים הראשונים את דבריו היו מפרשים את המשנה בהתאם לדבריו, לכן לא אכנס לדון שוב בדברי הראשונים ואתמקד בדברי יוסף¹.

מוסכם על כולנו שעולה מדברי יוסף בן מתתיהו שהחיל מתחיל במשטח מוגבה ברוחב עשר אמות, ובצמוד לו נמצאת חומה בגובה ארבעים אמה סביב גבעה. אך דבר זה לכשעצמו לא מביא כלל למסקנה ששטח החיל הוא הרבה מעבר לעזרות. הדבר שהביא את הרב קורן למסקנה שהחיל רחוק מחומת העזרות הוא תיאום דברי יוסף למציאות הטופוגרפית שאנו רואים שבה יש במרכז מתחם חראם א-שארף גבעה שגובהה כשלוש מטר. וכנגד זה כתבתי (במעלין בקדש לב) שדוקא אם נאמר שהחומה שמתאר יוסף היא גופה חומת העזרות, יש תיאום ברור יותר בין דבריו על גבעה בגובה 7.5 מטר למציאות הטופוגרפית שאנו רואים (שכן ההפרש בין מיפולס ההיכל לפי פסגת הצכרה למיפולס הר הבית בדרום הוא אכן 7.5 מטר, ואילו הגבעה היא רק 3 מטר).

והנה במאמרי שם הקשיתי על דברי הרב קורן שלפי דבריו לא מובן מדוע אין אצל יוסף כל איזכור לשערי הענק של העזרה שבחומת העזרות הפנימית. הרב קורן (מעלין בקדש לב עמ' 66) השיב לשאלה זו שהלא יוסף בא בעיקר לתאר את תפארת המקדש לעיני הגויים, ולכן "לא מצא לנכון להסביר לקוראיו כי קיים תחום שאפילו מחוסרי כפרה אינם רשאים להכנס לשם". אך לענ"ד פשוט דדוקא משום שיוסף בא לתאר את תפארת המקדש מתחזקת השאלה, שכן שערי הענק של העזרה

¹ בכל זאת אציין דבר אחד שהתחדש לי. הרב קורן מציין שבציור של הרמב"ם שנועד להמחיש את ענין "רובו מן הדרום", הרמב"ם מצייר את הר הבית החיל והסורג כריבועים ורק את העזרות כמלבן, דבר זה יוצר כמובן מרווח בין תחום החיל לעזרות, ומזה מוכיח הרב קורן שלדעת הרמב"ם חומת החיל אינה צמודה לחומת העזרות. ולענ"ד באמת אכתי תקשי מנין לרמב"ם שהחיל והסורג הם ריבועים שלא נרמז הדבר בשום מקום, אלא ודאי הוא גופא ביאור הענין, שהרמב"ם עשה ריבועים ומלבן רק משום שכך קל יותר להמחיש את ענין "רובו מן הדרום", ולא בא ללמדנו בציורו חידוש כלשהוא שלא כלול בעצם ביאור המשנה וההלכות שכתב.

מסתמא לא נפלו בתפארתם משערי החיל, ואיך יתכן שדילג על תיאורם ומינם.

אלא שלכאורה מנגד אכתי יש תמיהה עלי ממה שכתב יוסף בבארו לתאר את הסטוים הפנימיים (ספר חמישי פ"ה סעיף ב פי' 200 על פי תרגום אולמן) "הסטוים שבין השערים מפנים לחומה ולפני הלשכות נסמכו על עמודים יפים להפליא וגבוהים עד מאוד".

הרב קורן מבאר שיש כאן תיאור של סטוים הצמודים לחומת החיל, שלאחריהם נמצאים הלשכות, וזה מתאים לדברי חז"ל שלפני שמגיעים לחומת העזרות ישנן לשכות. אך על ביאורי יקשה, שבשלמא הסטוים נוכל לומר שהם האכסדרה המוזכרת במסכת תמיד שהיתה לפני מחומת העזרה, אבל איזה לשכות היו לפני מאכסדרה זו. ומה שכתבתי בזה במאמרי שם שקאי על לשכות עזרת נשים נלענ"ד באמת דחוק.

אך עתה נראה לענ"ד פשוט שנפלה (לפחות אצלי) טעות בעצם הבנת המושג "לשכות" אצל יוסף. לא מדובר כאן במה שמכונה אצל חז"ל לשכות, אלא כפי שכתבו בהוצאת אולמן הערה 300: "לשכות מילולית חדרי אוצר" (וכן נראה מלשון הפסוק בספר עזרא ח, כט). ונראה שיוסף לא מתאר כלל לשכות שהכינו בהם דברים הנוגעים למקדש, אלא מדבר אך ורק על חדרי האוצר שהם היו התאים שסביב ההיכל. לשכות אלו מוזכרות אצל יוסף גם בתיאור שריפת ההיכל (ומצויין שם גם בהערה) "חטף אחד מן החיילים גזיר מן העץ הבוער... השליכו אל פשפש הזהב שסמוך לו היתה כניסה מצד צפון אל **הלשכות סביב ההיכל**".

נמצא שאכן יוסף מתאר את חומת העזרה, והחיל הוא רק אותן עשר אמות שמזכיר יוסף במפורש צמודים לחומה זו מבחוץ, לפני מחומה זו היו עמודי הסטוים והיא האסדרה המוזכרת במשנה במסכת תמיד כסובבת לעזרה, ולפנים מזה נמצאים המזבח וההיכל, ומה שחשוב במיוחד בעיני הגויים - חדרי האוצר שהם התאים.

ואם כן לפי ביאורי הסטוים הפנימיים שמזכיר יוסף מוזכרים בחז"ל, ואילו לפי דברי הרב קורן מדובר בסטוים שאין להם זכר בדברי חז"ל.

ועתה הודפס מאמרו של הרב אורי זרם במעלין בקדש מב שגם הוא עמד בענין זה.

עמ' 68: (עמ' 66 בלי תוכן העניינים)

כתבת שלא רואים את השער של הכו"פ, אבל הכו"פ לא אמר שרואים שער אלא רואים אבני גזית שהוא משער שמאחריהם יש שער. בציור ברנהרד (מעלין בקדש לו) רואים מה שכתב הכפתור ופרח שיש

מקום שהוא כמטחוי קשת משער הרחמים שמכוסה אבני גזית והוא במרחק של 40 מטר משער הרחמים. ימי ברנהרד הם תחילת ימי הכיבוש העותמני ואז נראתה החומה בדיוק כמו בימינו פרט לענין זה של אבני הגזית, ומסתבר שכך היה בימי הכו"פ. אם נאמר שהיתה חומה נוספת מזרחית לה עם שער הרחמים אחר בימי הכו"פ (כ-150 שנה לפני כן), א"כ מנין לכפתור ופרח שהחיצונית היא חומת הר הבית ולא החומה הפנימית שהיא חומת המתחם של ימינו? הכו"פ בכלל לא מעלה הו"א כזו.

הבהרה: יתכן בימי הכפתור ופרח היה רק חומה א' והיה למזרח החומה הנוכחי. אח"כ הזיזו את האבנים בתקופה אחרת פנימה.

זה כמו לומר שיתכן שלפני 400 שנה מבנה הכיפה היה 50 מטר ממה שהוא כיום, ואח"כ הזיזו אותו. אי אפשר להוכיח שלא כך אבל יש חזקה כאן נמצא כאן היה. למה להמציא כאלה סברות כשהתיאור של הכו"פ למקום תואם במדויק למה שרואים בציור של ברנהרד.

אי נמי, רצונו של הכפתור ופרח שם בפרק, היה לזהות מקום מבחוץ שמותר להתפלל שם בטומאה, כי ממילא לא הורשו היהודים להיכנס פנימה. ולצורך זה די להוכיח שמחוץ לחומה החיצונית השטח אינו הר הבית.

הכו"פ גם כותב שהלכה למעשה מותר היום להכנס למתחם. הוא מכנה את השערים שאנו רואים במתחם כשערי הר הבית הנזכרים במשנה, ומשמע להדיא שאין לו כל ספק בענין זה.

עמ' 71 (עמ' 69 בלי תוכן העניינים)

הממצאים שהבאת לא מראים על חומה ענק, אלא על קיר כשהוא בתוך האדמה שוורן נתקע בו. זה יכול להיות גם סתם קיר אקראי באורך של 3 מטר.

הציור של ברנהרד מוכיח בעליל שלא יתכן שבימי הרדב"ז היתה עוד חומה במזרח. ההשערה שמדרש שלמה אינה מסגד אלאקצה אינה אפשרית, בגלל כל הקשר המשפט.

הבהרה: מדרש בערבית מדרס, זה בית ספר ולא דווקא בית משפט.

לא דיברתי על בית משפט אלא על המשפט בתחביר שאני מצטט לקמן ממנו ברור שהתיאוריה של הרב אלישע אינה מתאימה ללשון הרדב"ז שיש קרן דרומית מזרחית מעל עמק יהושפט שמעדיה על סוף העזרה. התיאור הזה מתאים רק לחומת המתחם הדרומית. ובתשובה של הרדב"ז כתוב מדרש שלימה לא שלמה. בין כך, ובין כך, עיין עמוד 72, בספר עלייה להר הבית כהלכה של הרב אלישע וולפסון ששם ציין, מדרש שלמה קדום, לא במקום אל אקצה של זה"ז שהיה מוכר לחכמי ישראל. אבל אני מנחש שהיה בית ספר בהר הבית על שם הכובש הראשון של האימפריה העות'מאנית סלים הראשון, או הכובש השני סולימאן המפואר. ואני מנחש שמדובר בבנין שסימנתי בחץ שהיה במפה עתיקה.

File:De Angelis map of Jerusalem.png

From Wikipedia, the free encyclopedia

File File history File usage Glot

Size of this preview: 800 × 546 pixels. Other resolutions: 320 × 219 pixels | 640 × 437 pixels | 1,024 × 699 pixels | 1,202 × 821 pixels.

שו"ת רדב"ז חלק ב סימן תרצא:

"וכבר הנראה לעין כותל הדרום במקומו הראשון הוא שהרי העומד בקרן דרומית מזרחית רואה כי משם לצד דרום הוא עמק יהושפט ולא היתה העזרה נמשכת לצד דרום אלא עד שם גם כי אבני היסוד הוא הם אבנים גדולות מורה שהוא בנין קדמון, וא"כ סוף בנין הנקרא מדרש שלמה לצד הדרום הוא סוף העזרה, אלא שהוא חוץ מקפ"ז אמה אשר ממזרח למערב והוא מכלל הר הבית ועד היום בנוי כיפין על גבי כיפין".

הרדב"ז מתאר את חומת המתחם הדרומי עם אבנים קדומות הגדולות שעל שפת העמק בדיוק כפי שאנו רואים ועל זה הוא אומר שעד שם נמשכה עזרה ולכן סוף בנין מדרש שלמה הוא סוף העזרה, ומבואר שהוא מדבר על מסגד אלאקצה ובזה ובה מדבר על סוף העזרה. אלא שלענ"ד נקט את לשון העם כראיה לדבריו והכוונה לסוף העזרה החיצונית – הר הבית.

אין כל ידיעה מי הם בנוי מתחם מערת המכפלה. היא לא נזכרה במפעליו של הורדוס. גם בשער הרחמים החוקרים רואים אבנים שמיוחסות לבית ראשון.

הבהרה: הארכיאולוגים טוענים כי לאבנים יש מסגרת הרודיאנית טיפוסית שהייתה אופיינית למבנים אחרים שנבנו בכירור על ידי הורדוס.

הארכיאולוגים גם טוענים שארמון טוביה בעבר הירדן נבנה בימי החשמונאים והוא עם סיתות הקרוי הרודיאני. אני לא אומר שהורדוס לא בנה בסיתות הרודיאני אך אין כל מקור לומר שהוא חידש את הסגנון הזה. הוא לא גם לא בנה בכל מקום בסגנון הזה.

עמ' 72 (עמ' 70 בלי תוכן העניינים)

הכפתור ופרח לא מדבר על שער של 10 על 20 שמקומו ניכר בדרום אלא על שערי חולדה ומובן שכיון שמדובר בשני שערים צמודים לא ראה צורך לבדוק אם הם בגודל של 10 על 20 אמה שזו מידה שנאמרה כשיש שער אחד בלבד. ממה שכתב שיתכן ששער השבטים הוא במקום שהוא חוץ לירושלים נראה שהבין שיתכן שהמתחם שלנו יש הרחבה על 500 אבל לא ידע בדיוק בכמה יש הרחבה כי שער טדי נחרב, לכן באופן כללי הוא מתייחס למתחם כתחום של 500 על 500. הוא לא מדבר על מפלסים ולא ברור כלל שהיה מודע למפלס המקום מבפנים.

הבהרה: אני ברושם שכל שער גם אם הם צמודים חייב להיות 10 כפול 20 כפשטות דברי המשנה מסכת מידות פרק ב משנה ג

"כל הפתחים והשערים שהיו שם גובהן עשרים אמה ורחבן עשר אמות חוץ משל אולם".

כתוב בקורות חיים על רב אשתורי הפרחי שהוא היה בירושלים, בערך שנה, ומסתבר במשך שנה הצליח להכיר את הר הבית כמה שהיה אפשר.

מה היו יכולות המדידה של הכפתור ופרח במתחם זה? גם היום תחת המשטרה היהודית אינך יכל ללכת סתם כך ולהתחיל במדידות. כל שכן תחת שלטון גויים עוינים. לא ראיתי בכלל אצל הכפתור ופרח מדידות. כשהוא כותב מרחקים נראה שאלו הערכות העין ותו לא.

תוספת כ"ג טבת תשפ"ב

בס"ד

לכבוד הרב אלבה שליט"א

תודה על התמונות והמידע.

התעכבתי להגיב כי רציתי לבדוק אצל פרשנים שונים האם ניתן להוכיח מדברי רב אסי בקדושין יא, ב - מה היה גודל הסלע, של הסלע של רב אסי בחולין דף נ, ב. ולא מצאתי ראיה חותמת.

על הענין של אבני כותל הדמעות שלפי השיטה, שיש מעילה רק כאשר תוקעים קורות או אבני הר הבית בתוך בית של הדיוט, מצאתי ראיות להקשות על התירוץ.

רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק א הלכה כ

הלכה כ

אין עושין כל הכלים מתחילתן אלא לשם הקודש, ואם נעשו מתחילתן להדיוט אין עושין אותן לגבוה, וכלי גבוה עד שלא נשתמש בהן גבוה רשאי להשתמש בהן הדיוט, ומשנשתמש בהן גבוה אסורין להדיוט, אבנים וקורות שחצבן מתחלה לבית הכנסת אין בונין אותן להר הבית.

עלי תמר מסכת יומא פרק ג הלכה ו

אבנים וקורות שחצבן מתחלה לבית הכנסת אין בונין אותן להר הבית, וכתב בכ"מ, ומשמע ליה לרבינו דלהדיוט היינו בית הכנסת. ועיין בתכלת מרדכי בתוספתא מגילה פ"ב, שכדעת הרמב"ם כ"ה הגירסא בתוספתא כתי"ו עיין שם.

אבן האזל הלכות בית הבחירה פרק א הלכה כ

ונראה דמקור הרמב"ם הוא מדברי הירושלמי דיומא פ"ג הל' ו...!

ולכן ודאי קדושת ביהכ"נ לא אלים מקדושת מזוזה, ולגבי הר הבית הוי כמו שחצבן להדיוט, וכתב הרמב"ם
הך דינא באבנים ולא בהכלים כמש"כ דבכלים לא שייך קדושת ביהכ"נ

אור שמח הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ה הלכה א

ויעוין הלכות בהב"ח פרק א' הלכה כ', דבית הכנסת מקרי הדיוט לנגד הר הבית.

בתי כהונה הלכות בית הבחירה פרק א הלכה כ

ובית הכנסת לגבי מקדש ואפ"ל להר הבית הדיוט מקרי שהרי הר הבית אין נכנסין בו זבין וכו'.

לדעת שו"ת משנה הלכות חלק יח סימן קיא אדרבה, קדושת בית הכנסת גדולה מקדושת הר הבית ואביא
את שיטתו (אף על פי שזה לא נראה לי נכון)

אין זה משום דקדושת בית הכנסת פחותה משל הר הבית, אלא אדרבה משום דקדושת בית הכנסת גדולה
מקדושת הר הבית, ודלא כמו שפירש הכסף משנה דביהכ"נ כהדיוט לגבי הר הבית. והכסף משנה פירש כן,
לפי שהיה גירסתו כגירסתו בתוספתא שחצבן להדיוט, ופירש דלביית הכנסת הוי להדיוט. וס"ל דמה שכתב
הרמב"ם לבית הכנסת הוי כהדיוט ופחותה קדושתיה מהר הבית. אבל הקרית ספר גרס
בתוספתא שחצבן לביית הכנסת כגירסת האור הגנוז, וזה היה גירסת הרמב"ם כנראה למעייין ברמב"ם, ולכן
פירש להיפוך דאדרבה קדושת ביהכ"נ גדולה.

וגם אם צודק בעל משנה הלכות, כבר הבאתי ראיות שאין להניח הפחות קדוש על היותר קדוש, לכן נשאר
הקושי איך להסביר את המבנה של כותל הדמעות.

בברכה

שלמה שיינמן

תגובת הרב אלבה כ"ד טבת תשפ"ב

שלום וברכה

איני מבין מה קשה לך. יש איסור לבנות את אבני הר הבית מאבנים ששימשו למשהו אחר,
אבל אין כל איסור לבנות ליד הר הבית בצמוד לו מבנה אחר שאינו מקודש, ואין כל איסור
להניח על אבני הר הבית אבן שאנו מתכוונים שתשמש להר הבית והיא לא שימשה לפני כן.
לדבר אחר.
בברכה